

A felsőoktatást szolgáló könyvtári hálózat korszerűsítési terve

A felsőoktatás könyvtári ellátásának gyors és mélyreható korszerűsítésére nyílik – mind ez ideig páratlan – lehetőség annak a világbanki hitelkérelemnek az elnyerésével, amelynek előkészítése – kormány megbízásból – az MKM irányításával folyik. Ha sikerül a programot megvalósítani, felsőoktatást szolgáló könyvtáraink a nyugat-európai, illetve észak-amerikai színvonalat közelíthetik meg, és ezáltal eredményesebben vehetik ki részüket az ország oktatási, gazdasági átalakításából.

Az oktatási, gazdasági reform megvalósítása érdekében a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1990–91 folyamán részletes könyvszakmai elemzés elkészítésére kérte fel az *International Book Development Limited*-et. A *British Know-How Fund* támogatásával készült elemzés feltárta a tankönyvellátásnak a piaccgazdaságra való átálláshoz szükséges változások során keletkező jó néhány problémáját, s leírta az oktatást támogató könyvtári rendszer állapotát.

Megállapította, hogy

- ▶ az egyetemi és szakkönyvtárak évtizedeken át elszigetelődtek a fejlett országok tudományos könyveitől, folyóirataitól, kutatási információitól, s ez majdnem minden szakterületen hatalmas tudományos lemaradáshoz vezetett;
- ▶ a könyvtári rendszer nagyjából zártpolcos (Magyarországon 5%, míg Nyugaton 95%-os a szabadpolcon hozzáférhető anyag), s általában a magyar könyvtárak a gyűjtésre fektetik a hangsúlyt, és nem a használok érdekeit szolgálják;
- ▶ elégtelen az olvasáshoz és a tanuláshoz rendelkezésre álló terület, s a legtöbb épület alkalmatlan a könyvtárként való használatra;
- ▶ hiányzik az automatizálás, amely az országban meglévő információk jobb kihasználtságát biztosítaná;
- ▶ a könyvtári együttműködés töredékesnek mondható;
- ▶ a megfelelő könyvtári szolgáltatások hiánya akadályozza a műszaki és tudományos fejlődést.

Ezért sürgős feladatként jelentkezik a felsőoktatási könyvtári ellátás gyors korszerűsítése, mely alapvető a tudomány, a technológia és az új gazdasági szakértelem fejlesztéséhez [1].

Az 1991. május 20–21-én Budapesten megtartott szemináriumon az érdekelt szervezetek és a Világbank képviselői megvitatták a *könyvszakmai jelentést*. Az itt kialakult véleményt a kormány is megtárgyalta – s felismerve a tankönyv- és jegyzetkiadás problémáit, a felsőoktatási könyvtárak teljesítőképességének európai társaiktól való elmaradottságát, e területeknek az oktatási reform folyamatában

betöltött szerepét, valamint azt, hogy olyan jelentős beruházásokra van szükség, amelyekre belátható időn belül sajnos nem lesz elégséges hazai fedezet –, megbízta a Művelődési és Közoktatási Minisztériumot egy világbanki hitelkérelem előkészítésével [2].

Az *Emberi erőforrások fejlesztése* tárgyú hitelprogram célja, hogy a Világbanktól származó kiegészítő pénzügyi források segítségével meggyorsítsa a közoktatási és felsőoktatási tankönyvek új generációjának kifejlesztését, és megvalósítsa a felsőoktatási könyvtári rendszer reformját úgy, hogy az a lehető leggyorsabban közelítsen a nyugat-európai és az észak-amerikai színvonalhoz [3].

A MKM ismét támogatást kért a *British Know-How Fund*-tól egy újabb szaktanácsadói konzultációsorozat lebonyolításához, majd 1992. március 16–27. között világbanki küldöttség érkezett Magyarországra, hogy ellenőrizze az előkészítés alatt álló "Emberi erőforrások programot". A *Ralph Harbison* által vezetett szakértői csapat tájékozódott a magyar felsőoktatási rendszer változásairól, s megállapította, hogy e változások mérete és szerkezete alapvetően befolyásolja a felsőoktatási könyvtárak fejlesztési igényeit, terveit is:

- ▶ A hálózatkialakítás és közös üzemeltetés kérdései a regionális egyetemi központok méreteitől és jellegétől függnek majd.
- ▶ Szükség van a könyvtári állománygyarapítás országos szintű koordinálására, mivel egy koordinálatlan beszerzésben benne rejlik több millió dollár elpocsékolásának lehetősége is.
- ▶ Javasolja, hogy az e program céljait szolgáló könyvtárfejlesztési alap (világbanki hitel és hazai források) az MKM kezelésébe kerüljön, mert így biztosítható lenne a finanszírozás versenyjellegének fenntartása, az "Emberi erőforrások program"-ból és a "Humán erőforrások program"-ból (FEFA) megvalósuló könyvtárfejlesztések koordinálása. A felsőoktatási intézmények könyvtárfejlesztési célra csak akkor kapnának pénzeszközöket, ha teljesítenék az MKM programja által meghatározott szigorú tartalmi és költséghatékonysági követelményeket.

▶ Megoldható problémának tartja a könyvtári alap képzését, mely az egyetemi belső költségvetés egyes eszközeinek átcsoportosításával és a könyvtárhasználati díjak bevezetésével érhető el [4].

A programtervezet részleteinek kidolgozására 1993-ban egy japán kormánysegély elnyerése teremtett lehetőséget. A további szakértői munkálatok és szakmai egyeztetések után várhatóan 1993. május-júniusában véglegesíthető a Világbankhoz benyújtandó pályázat.

A könyvtárfejlesztési igény megfogalmazásánál a hazai [5] és a külföldi [6] szakértők figyelembe vették a felsőoktatási törvénytervezetet, az unversitasok létrehozására irányuló törekvéseket [7], az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (IIFP) eddigi eredményeit, valamint a felsőoktatás fejlesztését szolgáló "Humán erőforrás" világbanki program (FEFA) tapasztalatait. Így e tervezet a már megvalósult és megkezdett intézményi, infrastrukturális és könyvtárfejlesztési munkálatokra építve kívánja az ország több mint 100 felsőoktatási könyvtárát – szelektív fejlesztéssel – egy egységes könyvtári rendszerbe szervezni. Elsősorban a regionális és szakterületi központok, az ún. "központi szolgáltatások" fejlesztésével, a korszerű szakirodalmi szolgáltatások kialakításával és ezek szétszűgároztatásával óhajtja a magyar könyvtári rendszert korszerűsíteni. A tervek szerint néhány országos szakkönyvtár mellett az egyetemi könyvtárak köréből kikerülő szakterületi központok (14–17) szakterületükön szolgáltatási rendszert szervezve fogják össze a felsőoktatási könyvtárakat. A regionális központok a területi ellátást végzik. Hat egyetemi könyvtár regionális központként való kijelölése tervezett feladatrendszerük alapján garantálja a szakterületi szolgáltatások országos elérését.

A felsőoktatást szolgáló könyvtári hálózat korszerűsítési terve az egyetemi, főiskolai és a kapcsolódó országos feladatkörű szakkönyvtárak rendszerben elfoglalt helyét, feladatukat határozza meg. Így az intézmények regionális vagy szakterületi központként való kijelölése – a meglévő adottságaikat figyelembe véve – csak a feladat ellátásával és elvégzésének ellenőrzésével képzelhető el. E jól szervezett rendszer tenné lehetővé a szakirodalmi ellátottság egyenetlenségeinek megszüntetését, s azt, hogy az ország számára szükséges külföldi szakirodalom beszerzése alapvetően ne a költségvetés növeléséből, hanem a meglévő erőforrások jobb kihasználásával történjen, és a közkönyvtári rendszer többi elemét is kiszolgálva elősegítene egész könyvtári rendszerünk megújulását [8].

Az országos érdek – az európai színvonalú számítógépes felsőoktatási könyvtári hálózat létrehozása, mely képes részt venni az európai integrációs folyamatokban – az alábbi célok megvalósításával érhető el:

1. Automatizálás annak érdekében, hogy az oktató, kutató, hallgató a leghatékonyabban vehesse igénybe a munkájához szükséges könyvtári infra-

struktúrát. Szükséges a hazai unversitasok, egyetemek, főiskolák könyvtárai integrált számítógépes rendszereinek létrehozása. Biztosítani kell ezek csatlakozását a felsőoktatási intézmény hálózatához. A hardver, szoftver és hálózati kiépítettség megoldása mellett, mely lehetővé teszi a központi könyvtár saját hálózatán és az egyetemi lokális hálózatban a CD-ROM szolgáltatások terminálon történő elérhetőségét is, egyenrangú feladatként jelentkezik az adatbázisok bővítése, valamint a nemzetközi adatbázisokhoz való interaktív kapcsolódás feltételeinek megteremtése is. El kell érni, hogy az oktatást, kutatást támogató szakirodalom retrospektíve, s a 90-es évek közepétől pedig a teljes dokumentumgyarapodás osztott feldolgozással adatbázisokba kerüljön.

A hardver-, szoftverfejlesztésre, az automatizált rendszerek 4 évre számított működési költségeire tervezett összeg 2000 M Ft. Az országos adatátviteli hálózat könyvtári céloknak megfelelő fejlesztésére, fenntartási költségeire 1000 M Ft, az adatbázis-építés felgyorsítására 750 M Ft szükséges. Az automatizálás tervezett költségigénye összesen 3750 M Ft.

2. Biztosítani kell az oktatás és a kutatás számára nélkülözhetetlen, korszerű információhordozókon megjelenő szakirodalom pótlólagos beszerzését, a kurrens szakirodalom kellő mértékű növelését, a nemzetközi dokumentumszolgáltató központok igénybevételének lehetőségét, valamint meg kell oldani az országos adatbázisokhoz való online hozzáféréssel a könyvtárközi kölcsönzés felgyorsítását. El kell érni, hogy valamennyi tudományterület alapvető szakirodalmi teljességgel bekerüljön a magyar felsőoktatási rendszerbe. Az állománygyarapítás költségigényének országos szintű tervezésénél figyelembe vettük a hallgatói létszám várható növekedését, a tervezett új szakok, szakirányok beindítását, a korszerű tankönyvek, jegyzetek fogyasztói ártámogatás megszűnte után várhatóan jelentősen megemelkedő árát, s a számítógépes hálózatban rejlő országosan koordinált beszerzés lehetőségét. Állománypótlásra, a szakirodalmi információk beszerzésére tervezett költség 1500 M Ft.

3. A tervezett automatizálás és a felsőoktatási intézmények többségében bekövetkező változások maguk után vonják a könyvtári struktúrák átalakítását is. Több helyen fel kell számolni az indokolatlan decentralizációt, elaprózottságot. Az európai és az amerikai egyetemeken működő modelleket alapul véve új könyvtári struktúrát kell kialakítani, mely biztosítja a meglévő állomány jobb hozzáférhetőségét. A hatékony működés érdekében az unversitasok, egyetemek egyedi, de a központi könyvtár által kialakított egységes könyvtári rendszereinek kell szolgálniuk az anyaintézményt, és a felsőoktatási hálózat többi tagját. E strukturális változások tehermentesítenék a hallgatói ellátás-

ban részt vevő országos feladatkörű szakkönyvtárakat és megyei könyvtárakat is. A tervezett költségigény 600 M Ft.

4. A megváltozott könyvtári feladatok szükségessé teszik a menedzsment technikák elsajátítását, a költséghatékonyság figyelembevételét. Szakítani kell a menedzsment azon értelmezésével, amely csak a vezetői munkára korlátozódik, és el kell érni, hogy magába foglalja a teljes könyvtári erőforrásokkal való gazdálkodást. Meg kell oldani a tervezett korszerű könyvtári hálózat működését és fejlesztését lehetővé tevő könyvtárosok át- és továbbképzését. Fel kell készíteni őket a korszerű szolgáltatások előállítására, a környező társadalmi, s főként gazdasági információigények rendszeres bevételét is jelentő kielégítésére.

A hazai és külföldi technikai és technológiai gyakorlati képzés költségigénye 150 M Ft.

Irodalom

- [1] Hungary book sector study. Summary report. (May 1991) Co-ordinator: David Foster, Publishing Specialist: Frances Pinter, Library Specialist: Julie Carpenter, Distribution Specialist: David Kingham, Printing & Raw Materials Specialist: James Campling, Finance & Management Specialist: Peter Savage, Study Supervisor: Tony Read.

- [2] 2004/1991 (HT. 4) Kormányhatározat a tankönyv- és jegyzetkiadás állami támogatásáról, valamint a tankönyvek és a jegyzetek terjesztéséről. = Határozatok Tára, XL. köt. 4. sz. 1991. augusztus 9.
- [3] A tankönyv- és taneszközellátás, illetve a felsőoktatási könyvtári ellátás kormányzati teendőiről és a hozzájuk kapcsolódó világbanki hitelprogramról. 1991. november.
- [4] HARBISON, R.: Aide memoire. World Bank education materials reconnaissance mission to Hungary (Marc. 1992).
- [5] 1992-ben hazai szakértőként tevékenykedtek: Mader Béla, Dömötör Lajosné, Stiegrád Gábor, Tolnai György.
- [6] KEMP, I.: Hungary: Upgrading higher education libraries. The development of library services for effective literature and information provision to higher education (May 1992).
FARRIES, H.: Hungary book sector study. Financial and management report (May 1992).
- [7] A magyar felsőoktatás fejlesztése 2000-ig. Döntéselőkészítő javaslatok. Szerk.: Kocsis Károly, Andorka Rudolf, Illyés Sándor, Michelberger Pál, Réthelyi Miklós, Róna-Tas András. Budapest, 1992. július. 91 p.
- [8] FOSTER, D. – KEMP, I.: Tankönyv és felsőoktatási könyvtári projekt. A Világbankhoz intézett javaslat fejlesztése. Jelentés a magyarországi látogatásról. 1992. október 4–7.

Beérkezett: 1993. IV. 26-án.

Figyelem!

Az OMIKK Könyvtárosasszisztens-képző tanfolyamot indít korlátozott létszámban 1993. szeptember 6-án.

Jelentkezni lehet *augusztus 16-ig* levélben.

Postacím: Mátyán Gyula, Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár, 1428 Budapest, Pf. 12.

Érdeklődni lehet *telefonon*: 138-2300/247-es mellék (hétfőn – szerdán – csütörtökön 9–12 óráig).